

KAROLINA WYRWIŃSKA*

REGULACJA UMOWY O ŚWIADCZENIE USŁUG W ŚWIETLE CODE CIVIL DU QUÉBEC**

1. WSTĘP

Code Civil du Québec (dalej: C.c.Q.) został uchwalony 18 grudnia 1991 r., zaś w życie wszedł z dniem 1 stycznia 1994 r., zastępując Code Civil du Bas Canada (dalej: C.C.B.C.) z 1866 r.¹ Pod tym krótkim zdaniem, dostarczającym pozornie wyłącznie informacji o charakterze historycznym, kryją się liczne zawilości o podłożu społeczno–politycznym, a także spory dotyczące języka kodeksu i jego systematyki. Tylko na marginesie dalszych rozważań warto wspomnieć, że Code Civil du Bas Canada stanowił obszerną, liczącą początkowo 2615 artykułów, kodyfikację, którą — jak wskazano w literaturze — „wprowadzono nie tyle w celu uznania indywidualnej tożsamości frankofonów, ile przede wszystkim [...] w celu uporania się z problemem różnorodności źródeł prawa oraz języków, w których było tworzone, a także w związku z faktem, że brak syntetycznej regulacji skutkowało utratą cechy pewności prawa”².

* Autorka jest adiunktem w Katedrze Prawa Rzymskiego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego.

** Artykuł powstał w ramach projektu finansowanego przez NCN pt. „Made in Europe” — europejskie standardy prawne jakości usług świadczonych w konkurencyjnych warunkach globalnego rynku. Modelowe rozwiązania prawa zobowiązań zorientowanego na usługi (projekt nr UMO-2012/04/A/HS5/00709).

¹ Na temat okoliczności uchwalenia oraz znaczenia Code Civil du Bas Canada zob. E. Fabre–Surveyer: *The Civil Law in Quebec and Louisiana*, Louisiana Law Review 1939, vol. 1, nr 4, s. 649 i n.; J.E.C. Brierley: *Quebec's Civil Law Codification Viewed and Reviewed*, McGill Law Journal 1968, vol. 14, nr 4, s. 526 i n.; J.E.C. Brierley, R.A. Macdonald: *Quebec Civil Law: An Introduction to Quebec Private Law*, Toronto 1993, s. 33 i n.; P.A. Crépeau: *Civil Code Revision in Quebec*, Louisiana Law Review 1974, vol. 34, nr 5, s. 925 i n.; M. Guy: *Le Code civil du Québec, un peu d'histoire, beaucoup d'espoir*, Revue de droit de l'Université de Sherbrooke (dalej: R.D.U.S.) 1993, vol. 23, s. 460 i n.; N. Kasirer: *Si la Joconde se trouve au Louvre, où trouve-t-on le Code civil du Bas Canada*, Le Cahiers de Droit 2005, vol. 46, nr 1–2, s. 481 i n.; P. Legrand jr.: *Civil Law Codification in Quebec: A Case of Decivilianization*, Zeitschrift für Europäisches Privatrecht 1993, nr 3, s. 574 i n.; B. Young: *The Politics of Codification: The Lower Canadian Civil Code of 1866*, McGill–Queen's University Press 1994, s. 99 i n.

² Zob. J.M. Smits: *The Making of European Private Law: Toward a Ius Commune Europaeum as a Mixed Legal System*, Antwerp–Oxford–New York 2002, s. 115.

W doktrynie podkreślano, że Code Civil du Bas Canada znakomicie odpowiadał potrzebom ówczesnych czasów, niemniej już od progu XX w., który przyniósł z sobą przemiany społeczne, globalizację handlu, rozwój ekonomiczny oraz industrializację, stawiano pytania o faktyczną adekwatność regulacji kodeksowych w odniesieniu do wyzwań stawianych wszechobecną modernizacją³. W konsekwencji, począwszy od 1955 r., rozpoczęła się, przebiegająca wieloetapowo, reforma prawa cywilnego Québecu. Początkowo prace koncentrowały się na rewizji Code Civil du Bas Canada⁴, jednak ostatecznym ich efektem stał się uchwalony 18 grudnia 1991 r. Code Civil du Québec. Wśród najistotniejszych przyczyn wprowadzenia nowego kodeksu, kierujący z ramienia rządu Québecu pracami nad reformą prawa cywilnego, wybitny uczony, zmarły w 2011 r. prof. Paul-André Crépeau, wskazał: konieczność rozwiązania istniejących sporów doktrynalnych oraz praktycznych, potrzebę włączenia do kodeksu rozproszonych regulacji uchwalonych od 1866 r. oraz nieodzowność uwzględnienia w tej regulacji krytycznych refleksji na kanwie doświadczeń i wniosków płynących ze stosowania dziewiętnastowiecznej regulacji⁵.

Kodeks został opublikowany w językach francuskim i angielskim, z uwagi na brzmienie art. 133 Aktu Konstytucyjnego z 1867 r., który stanowi: „Podczas posiedzeń obu Izb Parlamentu Kanady i Izb Ustawodawczych Québecu każdy ma prawo do posługiwania się językami angielskim i francuskim i oba te języki będą używane w odpowiednich dokumentach i biuletynach tych Izb; oba języki mogą być używane przez każdego lub w dowolnych orzeczeniach i procesach sądowych wydawanych lub przeprowadzanych w sądach Kanady ustanowionych przez niniejszy Akt oraz we wszystkich i w każdym sądzie w Québecu. Ustawy Parlamentu Kanady i legislatury Québecu są sporządzane i publikowane w obu tych językach”⁶.

2. STRUKTURA ZOBOWIĄZAŃ W CODE CIVIL DU QUÉBEC

Prawu zobowiązań została poświęcona piąta księga C.c.Q. — „Des Obligations”, obejmująca dwa tytuły: tytuł I — „Des obligations en général” (art. 1371–1707) oraz tytuł II — „Des contrats nommés” (art. 1708–2643). W ramach tytułu II ujęto

---

³ Zob. Y. Mercier: *Reform of the Civil Code, the Legal Aid System and Technology in the Administration of Justice in Québec* (w:) *Judicial Reform in Latin America and the Caribbean*, eds. M. Rowad, W.H. Malik, M. Dakolias, Washington D.C. 1995, s. 134.

⁴ Zob. P.A. Crépeau: *Civil Code...*, *op. cit.*, s. 927 i n.; H.W. Baade, (rec.) John E.C. Brierley & Roderick A. Macdonald (eds.): *Quebec Civil Law: An Introduction to Quebec Private Law*, Toronto: Emond Montgomery 1993, McGill Law Journal 1995, vol. 40, nr 2, s. 573 i n.

⁵ P.A. Crépeau: *La réforme du Code civil du Québec*, *Revue Internationale du Droit Comparé* 1979, s. 272. Zob. również uwagi M. Cantin Cumyn w dziesięciolecie stosowania kodeksu. Eadem: *Les innovations du Code civil du Québec, un premier bilan*, *Le Cahiers de Droit* 2005, vol. 46, nr 1–2, s. 463 i n.; M. Guy, *Le Code civil...*, *op. cit.*, s. 464 i n.; P. Legrand jr.: *Civil Law...*, *op. cit.*, s. 579 i n.

⁶ Tekst Aktu Konstytucyjnego z 1867 r. w tłumaczeniu J. Osińskiego oraz I. Zawiślińskiej ukazał się nakładem Wydawnictwa Sejmowego w 1998 r., dostępny pod adresem: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/kanada-c1.html>.

regulację poświęconą: sprzedaży (*la vente*; art. 1708–1794 C.c.Q.) oraz umowom „związanym ze sprzedażą” (*de divers contrats apparentés à la vente*): zamianie (*l'échange*, art. 1795–1798 C.c.Q.), świadczeniu w miejsce wykonania (*la dation en paiement*; art. 1799–1801 C.c.Q.), a także przewłaszczeniu nieruchomości za rentę (*le bail à rente*; art. 1802–1805). Kolejno uregulowane zostały umowy: darowizny (*la donation*; art. 1806–1841 C.c.Q.); leasingu (*le crédit-bail*; art. 1842–1850 C.c.Q.); najmu (*le louage*; art. 1851–2000 C.c.Q.) wraz ze szczególną regulacją dotyczącą najmu mieszkania, następnie umowy: czarteru (*l'affrètement*; art. 2001–2029 C.c.Q.); przewozu (*le transport*; art. 2030–2084 C.c.Q.). Kolejne rozdziały obejmują uregulowania poświęcone umowie o pracę (*le contrat de travail*; art. 2085–2097 C.c.Q.); umowie o dzieło i świadczeniu usług (*le contrat d'entreprise ou de service*; art. 2098–2129 C.c.Q.); zleceniu (*le mandat*; art. 2130–2185 C.c.Q.); spółce i stowarzyszeniu (*la société et l'association*; art. 2186–2279 C.c.Q.). W rozdziale XI uregulowano umowę depozytu (*le dépôt*; art. 2280–2311 C.c.Q.), a kolejno umowy: pożyczki (*le prêt*; art. 2312–2332 C.c.Q.); poręczenia (*le cautionnement*; art. 2333–2366 C.c.Q.) oraz renty (*la rente*; art. 2367–2388 C.c.Q.). Obszerna regulacja dotyczy ubezpieczeń (*les assurances*; art. 2389–2628 C.c.Q.); obejmuje ona ubezpieczenia osób (*les assurances de personnes*); ubezpieczenie od szkód (*l'assurance de dommages*) oraz ubezpieczenie morskie (*l'assurance maritime*). Następnie uregulowano grę i zakład (*le jeu et le pari*; art. 2629–2630 C.c.Q.); ugodę (*la transaction*; art. 2631–2637 C.c.Q.) oraz umowę o arbitraż (*la convention d'arbitrage*; art. 2638–2643 C.c.Q.).

3. UMOWA O DZIEŁO I UMOWA O ŚWIADCZENIE USŁUG W CODE CIVIL DU QUÉBEC — DEFINICJA

Umowy o dzieło oraz o świadczenie usług zostały zdefiniowane w art. 2098 C.c.Q. Zgodnie z definicją kodeksową umowa o dzieło lub o świadczenie usług to umowa, na podstawie której, w zależności od przypadku: wykonawca lub usługodawca zobowiązuje się wobec innej osoby — klienta do wykonania dzieła (o charakterze) materialnym lub intelektualnym albo do dostarczenia usługi za wynagrodzeniem, które zobowiązuje się mu zapłacić klient⁷. Koncepcja uregulowania

⁷ Na marginesie powyższych rozważań można zwrócić uwagę na interesujący rezultat płynący z porównania dwóch obowiązujących wersji tekstu. Treść art. 2098 C.c.Q. w wersji francuskiej brzmi następująco: „Le contrat d'entreprise ou de service est celui par lequel une personne, selon le cas l'entrepreneur ou le prestataire de services, s'engage envers une autre personne, le client, à réaliser un ouvrage matériel ou intellectuel ou à fournir un service moyennant un prix que le client s'oblige à lui payer”, natomiast w wersji angielskiej: „A contract of enterprise or for services is a contract by which a person, the contractor or the provider of services, as the case may be, undertakes to carry out physical or intellectual work for another person, the client or to provide a service, for a price which the client binds himself to pay”. Obydwie wersje językowe C.c.Q. dostępne pod adresem: http://www2.publications-quebec.gouv.qc.ca/lois_et_reglements/liste_alpha.php?lettre=C#CCQ-1991. Na temat genezy oraz postępów prac nad prowadzoną rewizją angielskiej wersji Code Civil du Québec zob. E. Coates: *The English Voice of the Civil Code of Québec: An Unfinished History*, *Revue du Barreau* 2011, t. 70, s. 43 i n.

w Code civil du Québec umowy o świadczenie usług została przyjęta z uznaniem przez doktrynę, przede wszystkim z uwagi na fakt, że Code Civil du Bas Canada zawierał jedynie szcątkową regulację odnoszącą się do najmu usług (*louage de services*)⁸, ujętą w rozdziale o najmie dzieła⁹. Bez wątplenia wprowadzenie umowy o świadczenie usług do systematyki umów nazwanych Code civil du Québec skutkuje wypełnieniem luki, która powstała na gruncie stosowania Code Civil du Bas Canada — jak trafnie zaznaczył V. Karim: „umowa o świadczenie usług obejmuje ten aspekt pracy, który nie odpowiada [kwalifikacji] ani [w ramach] umowy o pracę, ani umowy o dzieło, ani umowy sprzedaży”¹⁰. Niemniej, zastosowane przez ustawodawcę rozwiązanie legislacyjne, polegające na połączeniu w jednym rozdziale regulacji poświęconej umowie o dzieło oraz umowie o świadczenie usług spotkało się z krytyką. Wskazano przede wszystkim na „wysoce dyskusyjny brak przejrzystości regulacji rozdziału ósmego księgi piątej C.c.Q., który przyczynia się do powstania licznych trudności praktycznych związanych ze stosowaniem regulacji zawartych w poszczególnych podsekcjach”¹¹. W sekcji drugiej, precyzującej prawa i obowiązki stron, zostały ujęte regulacje szczególne, odnoszące się wyłącznie do umowy o dzieło (art. 2110–2124 C.c.Q.), co z kolei wywołało, postawione jeszcze na etapie prac nad projektem, pytanie o sens zastosowanej w Code civil du Québec „fuzji koncepcyjnej umowy świadczenia usług i umowy o dzieło”¹².

Zawarta w art. 2098 C.c.Q. definicja umowy o świadczenie usług nie precyzuje, czym jest usługa, co w konsekwencji wywołuje trudności z zaklasyfikowaniem umowy, a zatem również z precyzyjnym określeniem praw i obowiązków stron. Wspomniane trudności stanowią pochodną podobieństwa między umową o świadczenie usług a innymi, jak choćby: umową zlecenia¹³ uregulowaną w kolejnym rozdziale C.c.Q., umową o pracę¹⁴, w tym pracę na własny rachunek¹⁵, czy umową

---

⁸ Zob. art. 1666 C.C.B.C.: „Les principales espèces d’ouvrages qui peuvent être louées, sont: 1. Le service personnel des ouvriers, domestiques et autres; 2. Le service des voituriers, tant par terre que par eau, lorsqu’ils se chargent du transport des personnes et des choses [...]”.

⁹ A. Létourneau: *Le contrat de service, le mandat et le régime de l’administration du bien d’autrui: similitudes, différences et incidences dans le contexte des services d’investissement*, Québec 2013, s. 8 i n.

¹⁰ V. Karim: *Contrats d’entreprise (Ouvrages mobiliers et immobiliers: construction et rénovation), contrat de prestation de services et l’hypothèque légale*, Montréal 2011, teza 30. Tekst dostępny pod adresem: http://www.caij.qc.ca/doctrine/wilson_et_lafleur/11/2/1/1/index.html.

¹¹ N. Demers: *La responsabilité légale des constructeurs: étude des articles 2118 C.c.Q. et 2119 C.c.Q.*, UMI Dissertation services, 1997, s. 14. Tekst dostępny pod adresem: <http://www.collectionscanada.gc.ca/obj/s4/f2/dsk2/ftp04/mq25551.pdf>.

¹² Zob. P. Legrand jr.: *Consolidation et rupture: les ambiguïtés de la réforme des contrats nommés*, Le Cahiers de Droit 1989, vol. 30, nr 4, s. 886.

¹³ V. Karim: *Contrats...*, op. cit., teza 41; F. Beauchamp, H. Mondoux: *La nature et l’étendue du contrat d’entreprise ou de service (w:) Collection de droit*, vol. 6, *Contrats, sûretés, publicité des droits et droit international privé*, École du Barreau du Québec 2012, s. 25 i n.

¹⁴ F. Beauchamp, H. Mondoux: *La nature...*, op. cit., s. 26; Y. Campagnolo, A.–F. Debruche, S. Grammond: *Quebec Contract Law*, Wilson et Laffleur 2011, teza 688. Tekst dostępny pod adresem: http://www.caij.qc.ca/doctrine/wilson_et_lafleur/32/index.html#infos.

¹⁵ P. Fréchette: *La qualification des contrats, aspects pratiques*, Le Cahier de Droit 2010, vol. 51, nr 2, s. 381; L. Deshaies, J. Gervais: *Contrat de travail ou contrat de service: où se situe l’«autonomie» du travailleur auto-*

depozytu¹⁶. W literaturze wskazano, że negatywną konsekwencją powyższego jest rozbieżność przy dokonywaniu kwalifikacji poszczególnych umów w praktyce obrotu oraz w orzecznictwie¹⁷, którą dodatkowo utrudnia istnienie płynnej „granicy interpretacyjnej” między kontraktami nazwanymi a mieszanymi¹⁸. W doktrynie zaproponowano, by w przypadku trudności z określeniem charakteru umowy skorzysać z rozwiązania polegającego na odnalezieniu „aspektu dominującego” węzła obligacyjnego, by następnie określić rodzaj umowy w oparciu o jego treść¹⁹. Trudno wyobrazić sobie, by ta wskazówka interpretacyjna pozwoliła rozwiązać wszelkie spory powstające na kanwie klasyfikacji określonej umowy jako umowy o świadczenie usług albo innej, niemniej wyznacza ona jeden z możliwych sposobów postępowania w takim przypadku²⁰. Przedstawionej koncepcji określenia rodzaju umowy w oparciu o „aspekt dominujący” odpowiada treść przepisu art. 2103 ust. 3 C.c.Q., zgodnie z którym „jest umową sprzedaży, nie zaś umową o dzieło lub o świadczenie usług [umowa], zgodnie z którą dzieło lub usługa stanowią [wyłącznie] świadczenie uboczne w stosunku do dostarczonych rzeczy”.

Zawierający definicje umowy o dzieło i umowy o świadczenie usług art. 2098 C.c.Q. nie precyzuje nie tylko pojęcia usługi — niezdefiniowane pozostają również pojęcia wykonawcy dzieła (*l'entrepreneur*), usługodawcy (*le prestataire de services*) oraz klienta (*le client*). Wobec faktu, że umowa o dzieło pozostaje poza zasadniczym nurtem rozważań zawartych w niniejszym opracowaniu²¹, dalsze uwagi będą skoncentrowane na analizie pojęć usługodawcy oraz klienta w kontekście definicji legalnej umowy o świadczenie usług w C.c.Q.

W doktrynie przyjmuje się, że w świetle kodeksowej definicji umowy o świadczenie usług, usługodawcą jest podmiot (osoba fizyczna lub prawna), dostarczający za wynagrodzeniem usługi klientowi. Niewiele uwagi poświęcono wyjaśnieniu pojęcia „usługodawca”. Uczeni najczęściej albo ograniczają się do wskazania różnic między wykonawcą dzieła a usługodawcą, wskazując, że pierwszy realizuje dzieło w ramach wykonywanej działalności gospodarczej, natomiast drugi zapewnia świadczenie określonych usług²², albo też uciekają się do stosowania definicji przez wskazanie, zgodnie z którą usługodawcą w świetle C.c.Q. może być niezależny

nome?, *Développements récents en droit du travail* 2012, vol. 348, s. 111 i n.; V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, tezy 40–58.

¹⁶ Zob. Wilson c. 104428 Canada Inc., [2002] RJQ 2026; <http://canlii.ca/t/1czgw>.

¹⁷ P. Fréchette: *La qualification des contrats: aspects pratiques*, *op. cit.*, s. 391 i n.

¹⁸ *Ibidem*, s. 418.

¹⁹ V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 33; Y. Campagnolo, A.–F. Debruche, S. Grammond: *Quebec...*, *op. cit.*, teza 319.

²⁰ O niedoskonałości stosowania takiego rozwiązania, w szczególności o przesunięciu ciężaru związanego z kwalifikacją oraz rekwaliifikacją umowy na sądy zob. P. Fréchette: *La qualification des contrats: aspects théoriques*, *Les Cahiers de Droit* 2010, vol. 51, nr 1, s. 153 i n.

²¹ Na ten temat zob. N. Demers: *La responsabilité...*, *op. cit.*, s. 37 i n.; N.A. Dionne, L. Lesage: *Développements récents en droit du divertissement*, Québec 2008, s. 52 i n., s. 57; V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, tezy 7 i n.

²² V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 59.

przedsiębiorca, dla przykładu: rzemieślnik, technik czy też specjalista oferujący świadczenie wyspecjalizowanych usług ekskluzywnych, jak choćby makler, mechanik, tłumacz, geodeta, informatyk czy prawnik²³.

Niezwykle istotne znaczenie dla zakwalifikowania określonej umowy jako umowy o dzieło lub o świadczenie usług przypisuje się, zapewnionej przez ustawodawcę w treści art. 2099 C.c.Q., autonomii wykonawcy dzieła lub usługodawcy w odniesieniu do wyboru sposobu wykonania umowy oraz w zakresie braku relacji podporządkowania między usługodawcą (wykonawcą dzieła) a klientem²⁴.

Drugą stroną umowy o świadczenie usług jest klient, wobec którego usługodawca zobowiązuje się dostarczyć za wynagrodzeniem usługę. Brak definicji legalnej tego pojęcia spotkał się z zasadną krytyką w doktrynie²⁵. Potrzebę definicji uzasadniano faktem, że poprzednik obowiązującego Code civil nie posługiwał się pojęciem klienta, lecz mającym szersze konotacje pojęciem: *le maître de l'ouvrage*²⁶. W literaturze trafnie wskazano, że w przypadku zawarcia umowy o świadczenie usług mogą mieć miejsce okoliczności, których wystąpienie skutkuje koniecznością odniesienia pojęcia klienta do dwóch różnych osób²⁷. Omawiana sytuacja zachodzi wówczas, gdy osoba, wobec której usługodawca zobowiązuje się dostarczyć usługę, nie jest tą samą, która zobowiązuje się wobec niego do zapłaty wynagrodzenia²⁸.

4. OBOWIĄZKI INFORMACYJNE USŁUGODAWCY (PRZEDKONTRAKTOWE I KONTRAKTOWE)

Obowiązująca regulacja umowy o świadczenie usług zawarta w Code civil du Québec nakłada na usługodawcę wiele obowiązków informacyjnych wobec klienta, których wypełnienie stanowi jeden z elementów należytego wykonania zobowiązania²⁹.

---

²³ *Ibidem*, teza 68.

²⁴ Obszernie na ten temat zob. B.P. Quinn: *L'autonomie de l'entrepreneur dans le choix des méthodes et des moyens de réalisation de l'ouvrage* (w:) *Développements récents en droit de la construction*, Barreau du Québec 2005, s. 45 i n. Zob. również F. Beauchamp, H. Mondoux: *La nature...*, *op. cit.*, s. 25; Y. Campagnolo, A.-F. Debruche, S. Grammond: *Quebec...*, *op. cit.*, teza 688; *Contrats...*, *op. cit.*, tezy 11, 70; A. Létourneau: *Le contrat...*, *op. cit.*, s. 26. Por. 9041–6868 Québec Inc. v. Canada (Minister of National Revenue), 2005 FCA 334; <http://www.canlii.org>; Widrig v. Regroupement Mamit Innuat Inc., 2007 FC 1224; <http://www.canlii.org>.

²⁵ N. Demers: *La responsabilité...*, *op. cit.*, s. 19.

²⁶ Zob. Office de Révision sur le Code civil, Comité du droit de l'entreprise du bit de l'entreprise: *Rapport sur le contrat d'entreprise*, Montréal 1971, s. 10: „On notera que le projet, pour se conformer à la réalité contemporaine parle non plus du «maître de l'ouvrage» mais du «client». Cyt. za: N. Demers: *La responsabilité...*, *op. cit.*, s. 18, przyp. 69. Por. art. 1686; art. 1687; art. 1691 C.C.B.C.

²⁷ P. Cimon: *Le contrat d'entreprise et de service* (w:) Barreau du Québec et Chambre des Notaires du Québec, *La réforme du Code civil*, t. 2, Sainte-Foy, Presses de l'Université Laval 1993, s. 804. Cyt. za: N. Demers: *La responsabilité...*, *op. cit.*, s. 20, przyp. 77; V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 82.

²⁸ V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 82. Zob. również F. Beauchamp, H. Mondoux: *La nature...*, *op. cit.*, s. 25.

²⁹ Zob. art. 2100 ust. 1 C.c.Q.: „L'entrepreneur et le prestataire de services sont tenus d'agir au mieux des intérêts de leur client, avec prudence et diligence. Ils sont aussi tenus, suivant la nature de l'ouvrage à réaliser ou

W świetle art. 2102 C.c.Q., zanim umowa zostanie zawarta, wykonawca lub usługodawca są zobowiązani udzielić klientowi, w zakresie, w jakim okoliczności na to pozwalają, wszelkich przydatnych informacji, dotyczących charakteru zadania, do którego wykonania się zobowiązują, oraz informacji dotyczących właściwości tego zadania i czasu wymaganego do jego ukończenia. Realizacja tego obowiązku przez usługodawcę ma umożliwić klientowi zawarcie umowy z pełnym rozeznaniem odnośnie do zakresu usługi mającej być przedmiotem umowy. Udzielenie niezbędnych informacji powinno przede wszystkim ułatwić przyszłemu klientowi wyobrażenie o pełnych kosztach związanych z realizacją usługi przed zawarciem umowy³⁰. Dlatego też w doktrynie wskazuje się, że realizacja przedkontraktowego obowiązku, o którym mowa w art. 2102 C.c.Q., wymaga od usługodawcy poinformowania potencjalnego klienta przede wszystkim o możliwych zagrożeniach związanych z wykonaniem usługi, jak również o jakości i kosztach materiałów niezbędnych do jej wykonania oraz o kosztach i czasie jej realizacji³¹. Wskazuje się nadto, że ów obowiązek ciąży na usługodawcy również w trakcie wykonywania usługi, w szczególności wówczas, gdy w czasie jej realizacji zostały wprowadzone zmiany dotyczące zakresu wykonywanego zadania, które nie były przedmiotem negocjacji³².

Mimo że treść przepisu art. 2102 C.c.Q. wskazuje jednoznacznie, że ustanowiony tam przedkontraktowy obowiązek informacyjny ma charakter jednostronny, w doktrynie prezentowany jest pogląd, zgodnie z którym obowiązkowi usługodawcy odpowiada, niewyrażony wprost w Code civil, obowiązek informacyjny ciążyący na kliencie³³. Najpowszechniej przyjmuje się jednak, że obowiązek klienta do informowania usługodawcy wynika z przepisu art. 1375 C.c.Q., który nakłada na strony kontraktujące obowiązek działania w dobrej wierze³⁴.

Niezależnie od przedstawionego wyżej przedkontraktowego obowiązku informacyjnego, w doktrynie przyjęto stanowisko, w świetle którego na usługodawcy spoczywa również odrębny (przedkontraktowy) obowiązek udzielenia klientowi porady (*obligation de conseil*)³⁵. O ile obowiązek informacyjny sprowadza się

---

du service à fournir, d'agir conformément aux usages et règles de leur art, et de s'assurer, le cas échéant, que l'ouvrage réalisé ou le service fourni est conforme au contrat³⁰.

³⁰ F. Beauchamp: *Le contrat d'entreprise ou de service* (w:) *Droit spécialisé des contrats*, vol. 2, ed. D.-C. Lamontagne, Cowansville, Yvon Blais 1999, s. 121. Cyt. za: Y. Campagnolo, A.-F. Debruche, S. Grammond: *Quebec...*, *op. cit.*, teza 696, przyp. 1187.

³¹ V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 336.

³² *Ibidem*, teza 337.

³³ F. Beauchamp: *Le contrat...*, *op. cit.*, s. 121. Cyt. za: Y. Campagnolo, A.-F. Debruche, S. Grammond: *Quebec...*, *op. cit.*, teza 696, przyp. 1188.

³⁴ Art. 1375 C.c.Q.: „La bonne foi doit gouverner la conduite des parties, tant au moment de la naissance de l'obligation qu'à celui de son exécution ou de son extinction”. Zob. także *Bank of Montreal v. Bail Ltée*, 1992 CanLII 71 (SCC), [1992] 2 SCR 554; <http://canlii.ca/t/1fs9d> oraz V. Karim: *Preuve et présomption de bonne foi*, R.D.U.S. 1996, vol. 26, nr 2, s. 430 i n.; L. Rolland: *La bonne foi dans le Code civil du Québec: du général au particulier*, R.D.U.S. 1996, vol. 26, nr 2, s. 378 i n.

³⁵ R. Crête, C. Duclos: *Le portrait des prestataires de services de placement* (w:) *Courtiers et conseillers financiers — Encadrement des services de placement*, vol. 1, eds. R. Crête, M. Naccarato, M. Lacoursière, G. Bris-

jedynie do przekazania drugiej stronie określonych wiadomości, do zapewnienia „transferu danych”³⁶, o tyle obowiązek udzielenia porady ma na celu umożliwienie klientowi ich przyswojenie i wykorzystanie uzyskanych informacji dla podjęcia adekwatnych decyzji w jego interesie³⁷.

Obowiązek udzielenia klientowi fachowej porady wynika wprost z treści przepisu art. 2104 C.c.Q.³⁸, który stanowi o obowiązkach informacyjnych wykonawcy dzieła lub usługodawcy w przypadku, gdy to klient dostarcza materiałów niezbędnych do wykonania usługi. W świetle tej regulacji, w przypadku gdy materiały są oczywiście niezdatne do zamierzonego wykorzystania lub wówczas, gdy mają oczywistą lub ukryte wady, których istnienia wykonawca lub usługodawca powinien być świadomy, ma on obowiązek poinformować o nich klienta natychmiast, w przeciwnym razie ponosi odpowiedzialność za wszelkie szkody, które mogą wyniknąć z wykorzystania takich materiałów. Z powyższego wynika, że obowiązek wykonawcy dzieła albo usługodawcy dotyczy przekazania informacji dotyczących wad oczywistych³⁹ oraz takich wad ukrytych, które powinien był stwierdzić w oparciu o posiadaną fachową wiedzę⁴⁰. Przyjmuje się, że art. 2104 C.c.Q. tworzy „rodzaj domniemania [że wykonawca albo usługodawca — K.W.] posiadają wiedzę o istnieniu wad ukrytych, które powoduje, że ponoszą odpowiedzialność za szkody wynikłe z zastosowania tych materiałów, tak samo, jak ma to miejsce w przypadku wystąpienia wad oczywistych”⁴¹. W konsekwencji — odpowiedzialność usługodawcy za szkody wynikające z wykorzystania materiałów posiadających wady będzie wyłączona wówczas, gdy nie mogły one zostać wykryte nawet przy wykorzystaniu profesjonalnej wiedzy i dołożeniu należytej staranności⁴². W doktrynie wskazano jednak, że wyjątkowo wykonawca dzieła albo usługodawca nawet wówczas mogą ponieść odpowiedzialność z tytułu szkód powstałych w wyniku wykorzystania wadliwych materiałów. Taka sytuacja może mieć miejsce w razie dowiedzenia istnienia technicznych możliwości pozwalających na wykrycie tych wad, które powinny były zostać do tego celu wykorzystane przez wykonawcę dzieła albo usługodaw-

---

son, Collection CÉDÉ, Cowansville, Éditions Yvon Blais 2011, s. 65. Cyt. za: A. Létourneau: *Le contrat...*, *op. cit.*, s. 16, przyp. 58.

³⁶ A. Létourneau: *Le contrat...*, *op. cit.*, s. 16.

³⁷ V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, tezy 354 i n.; A. Létourneau: *Le contrat...*, *op. cit.*, s. 15 i n.

³⁸ Art. 2104 C.c.Q.: „Lorsque les biens sont fournis par le client, l’entrepreneur ou le prestataire de services est tenu d’en user avec soin et de rendre compte de cette utilisation; si les biens sont manifestement impropres à l’utilisation à laquelle ils sont destinés ou s’ils sont affectés d’un vice apparent ou d’un vice caché qu’il devait connaître, l’entrepreneur ou le prestataire de services est tenu d’en informer immédiatement le client, à défaut de quoi il est responsable du préjudice qui peut résulter de l’utilisation des biens”.

³⁹ Przez pojęcie wady oczywistej (*le vice apparent*) w orzecznictwie przyjęto rozumieć taką wadę, której występowanie można stwierdzić przy uważnej, starannej kontroli, bez konieczności posiadania fachowej wiedzy. Zob. Placement Jacpar inc. c. Benzakour, 1989 CanLII 976 (QC CA); <http://canlii.ca/t/1plsh>.

⁴⁰ V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 460.

⁴¹ F. Beauchamp, H. Mondoux: *La nature...*, *op. cit.*, s. 37.

⁴² *Ibidem*.

cę⁴³. Kolejną okolicznością powodującą wyłączenie odpowiedzialności wykonawcy lub usługodawcy jest również fakt natychmiastowego poinformowania klienta o istnieniu wad oczywistych lub stwierdzeniu występowania wad ukrytych oraz o odmowie wykonania usługi przy wykorzystaniu wadliwych materiałów⁴⁴.

Z uwagi na okoliczność, że pozostałe obowiązki informacyjne wykonawcy dzieła albo usługodawcy, które zostały ujęte w art. 2107 ust. 1 C.c.Q. oraz w art. 2108 C.c.Q., są ściśle związane ze sposobem określenia należnego wynagrodzenia bądź podwyżki należnego wynagrodzenia, zostaną omówione w kolejnym podtytule.

5. USTALENIE WYSOKOŚCI WYNAGRODZENIA

Przez pojęcie wynagrodzenia (*le prix*), do którego zapłaty w zamian za wykonane dzieło lub świadczoną usługę zobowiązuje się klient (art. 2098 C.c.Q.), w doktrynie przyjęto rozumieć nie tylko kwotę należną wykonawcy lub usługodawcy z tytułu wykonanego dzieła albo świadczonej usługi, lecz także koszty wynikające z zarządzania projektem, łączące się z koniecznością kupna materiałów niezbędnych do wykonania dzieła albo świadczenia usługi oraz koszty obejmujące „skalkulowany czynnik ryzyka”, uwzględniający potencjalne trudności związane z wykonaniem zobowiązania⁴⁵. Należy zaznaczyć, że ustalenie wynagrodzenia w momencie zawierania umowy o świadczenie usług nie jest konieczne, jednak dla ważności umowy⁴⁶ wymagane jest, by strony określiły sposób wyznaczania wynagrodzenia, jak również, by całkowita wysokość wynagrodzenia była możliwa do określenia w chwili wykonania usługi⁴⁷.

Code civil du Québec przewiduje w treści przepisu art. 2106⁴⁸ kilka źródeł mogących stanowić podstawę określenia wysokości wynagrodzenia. Są nimi: oznaczenie wynagrodzenia w umowie, w oparciu o zwyczaj albo przepisy prawa, jak również wyznaczenie go przy uwzględnieniu wartości wykonanego dzieła lub wartości oddanej usługi⁴⁹ (*quantum meruit*, art. 2108 C.c.Q.)⁵⁰, przy czym, jak zauważono w literaturze, do ostatniego spośród wskazanych źródeł należy odwoływać się

⁴³ V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 455.

⁴⁴ *Ibidem*, teza 465.

⁴⁵ *Ibidem*, teza 486.

⁴⁶ Zob. Rioux c. Arel, 1997 IIJCan 8903 (QC C.S.); <http://recherche.caij.qc.ca/REJB/qc/jug/qccs/1997/1997qccs10934.html>.

⁴⁷ Art. 1373 ust. 2 C.c.Q.: „La prestation doit être possible et déterminée ou déterminable; elle ne doit être ni prohibée par la loi ni contraire à l'ordre public”.

⁴⁸ Art. 2106 C.c.Q.: „Le prix de l'ouvrage ou du service est déterminé par le contrat, les usages ou la loi, ou encore d'après la valeur des travaux effectués ou des services rendus”.

⁴⁹ V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, tezy 522 i n.; F. Beauchamp, H. Mondoux: *La nature...*, *op. cit.*, s. 40; Y. Campagnolo, A.-F. Debruche, S. Grammond: *Quebec...*, *op. cit.*, teza 692.

⁵⁰ Art. 2108 C.c.Q.: „Lorsque le prix est établi en fonction de la valeur des travaux exécutés, des services rendus ou des biens fournis, l'entrepreneur ou le prestataire de services est tenu, à la demande du client, de lui rendre compte de l'état d'avancement des travaux, des services déjà rendus et des dépenses déjà faites”.

dopiero wówczas, gdy niemożliwe okaże się ustalenie wynagrodzenia w oparciu o umowę, zwyczaj lub przepisy prawa⁵¹. Kodeks dopuszcza dwa tryby umownego określenia wynagrodzenia, obejmujące oznaczenie wynagrodzenia przez oszacowanie (*le prix sur estimation*, art. 2107 ust. 1 C.c.Q.)⁵² albo ryczałtem (*le prix à forfait*, art. 2109 C.c.Q.)⁵³.

Najwięcej pozytywnych komentarzy doktrynalnych odnosi się do pierwszego spośród wskazanych trybów oznaczenia wynagrodzenia, który nie był znany regulacji Code Civil du Bas Canada. Jako jego podstawową zaletę wskazuje się możliwość podwyższenia lub obniżenia ustalonego w ten sposób wynagrodzenia, na którą pozwala elastyczna regulacja przepisu art. 2107 C.c.Q., wprowadzająca instrument ochrony interesów klienta⁵⁴. W jej świetle wynagrodzenie podlegające oszacowaniu w momencie zawierania kontraktu może zostać z jednej strony podwyższone przez wykonawcę lub usługodawcę, który jednak zobowiązany jest wskazać i uzasadnić przyczyny podwyżki (art. 2107 ust. 1 C.c.Q.), z drugiej strony, jeżeli wynagrodzenie przewyższa oszacowaną wysokość, klient jest zobowiązany do zapłaty nadwyżki tylko w takim zakresie, jaki wynika z wykonanego dzieła, usługi lub poniesionych wydatków, których wykonawca lub usługodawca nie mogli przewidzieć w chwili, gdy została zawarta umowa (art. 2107 ust. 2 C.c.Q.)⁵⁵. Przyjęto jednak, że stosowanie art. 2107 ust. 2 C.c.Q. powinno w zasadzie zostać ograniczone do sytuacji, w których wyższy koszt wynagrodzenia wykonawcy dzieła lub usługodawcy wynika z wprowadzonych do umowy zmian, polegających na zobowiązaniu wskazanych podmiotów do wykonania dodatkowych zadań, których strony nie przewidywały i nie mogły przewidzieć przy zawieraniu umowy⁵⁶. Uznano nadto, że w oparciu o przesłanki wynikające z art. 2107 ust. 2 C.c.Q. klient powinien mieć możliwość domagania się obniżenia wysokości wynagrodzenia, jeżeli dzieło lub usługa będące przedmiotem umowy wymagały mniejszego nakładu pracy lub poniesienia niższych kosztów, niż pierwotnie zakładano⁵⁷.

Z żądaniem oszacowania wysokości wynagrodzenia powinien wystąpić klient przed zawarciem umowy. W przeciwnym wypadku wynagrodzenie zostanie określone na podstawie przepisu art. 2106 C.c.Q., a zatem w oparciu o wartość wyko-

---

⁵¹ F. Beauchamp, H. Mondoux: *La nature...*, *op. cit.*, s. 38; Y. Campagnolo, A.-F. Debruche, S. Grammond: *Quebec...*, *op. cit.*, teza 689; V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 526.

⁵² Art. 2107 ust. 1 C.c.Q.: „Si, lors de la conclusion du contrat, le prix des travaux ou des services a fait l'objet d'une estimation, l'entrepreneur ou le prestataire de services doit justifier toute augmentation du prix”.

⁵³ Art. 2109 ust. 1 C.c.Q.: „Lorsque le contrat est à forfait, le client doit payer le prix convenu et il ne peut prétendre à une diminution du prix en faisant valoir que l'ouvrage ou le service a exigé moins de travail ou a coûté moins cher qu'il n'avait été prévu”.

⁵⁴ Y. Campagnolo, A.-F. Debruche, S. Grammond: *Quebec...*, *op. cit.*, teza 690; A. Létourneau: *Le contrat...*, *op. cit.*, s. 21 i n.

⁵⁵ Zob. J. Deslauriers: *Vente, louage, contrat d'entreprise ou de service*, Montréal 2005, s. 608 i n. Cyt. za: A. Létourneau: *Le contrat...*, *op. cit.*, s. 22, przyp. 84.

⁵⁶ Zob. 176410 Canada inc. c. Entreprises Ma-Mi inc., 2010 QCCA 1832; <http://canlii.ca/t/2cwtd>.

⁵⁷ F. Beauchamp, H. Mondoux: *La nature...*, *op. cit.*, s. 38.

nanego dzieła lub wartość oddanej usługi (*quantum meruit*), co skutkuje przeniesieniem na klienta ciężaru ryzyka związanego z wysokością ustalonego w ten sposób wynagrodzenia⁵⁸.

Drugi tryb określenia w umowie wysokości wynagrodzenia polega na określeniu należnego wynagrodzenia w stałej wysokości (*contrat à forfait*), która nie może ulec zmianie (podwyższeniu ani obniżeniu) bez względu na okoliczność, czy wykonywane dzieło lub świadczona usługa wymagały większego lub mniejszego nakładu pracy albo czy były bardziej lub mniej kosztowne, niż zostało to przewidziane przy zawarciu umowy (art. 2109 ust. 1–2 C.c.Q.). Wskazuje się, że ustalenie wysokości wynagrodzenia ryczałtowego powinno nastąpić w oparciu o dokładną kalkulację sporządzoną przez wykonawcę dzieła albo usługodawcę, uwzględniającą rzeczywiste koszty materiałów, realną wartość wykonywanego dzieła lub świadczonej usługi albo liczbę godzin potrzebnych do wykonania umówionego zadania. W ten sposób wykonawca dzieła albo usługodawca mogą zminimalizować ryzyko poniesienia straty, zaś klient uzyskuje pełną informację o wysokości swojego świadczenia⁵⁹. Wynagrodzenie ryczałtowe można więc ustalić z góry, jako wynagrodzenie jednostkowe, albo wyznaczyć je w oparciu o pewien z góry wiadomy obydwu stronom schemat wyliczenia wynagrodzenia (ustalona z góry stawka procentowa, stawka godzinowa albo prowizja). Zgodnie z zasadą kodeksową, wynikającą z przepisów art. 2109 ust. 1 i 2 C.c.Q., w razie przyjęcia przez strony wynagrodzenia ryczałtowego należy się ono także wówczas, gdy wprowadzono zmiany w zakresie pierwotnie uzgodnionych warunków wykonania umowy. Niemniej kodeks przewiduje możliwość zmiany wysokości wynagrodzenia ryczałtowego w przypadku, gdy strony pierwotnie przewidziały wprowadzenie modyfikacji w odniesieniu do ustalonych warunków realizacji umowy albo o ile wyraźnie ją w umowie dopuściły⁶⁰ (art. 2109 ust. 3 C.c.Q.)⁶¹. W związku z powyższym w doktrynie wyróżnia się dwie odmiany kontraktów *à forfait*: zupełny (*contrat absolu*) i względny (*contrat relatif*)⁶². Istota tego ostatniego polega na włączeniu do umowy zastrzeżenia, na mocy którego klientowi przysługuje prawo do wprowadzenia zmian do umowy w zakresie zadań przewidzianych w planach i kosztorysach lub prawo do żądania wykonania prac dodatkowych⁶³. Tego typu umowa *à forfait* umożliwia podwyższenie wynagrodzenia z tytułu wykonanych prac uzupełniających lub dodatkowych, niezależnie od faktu, że strony zakwalifikowały zawartą umowę wyłącznie jako *contrat à forfait*. Wysokość podwyższonego wynagrodzenia może wynikać z umowy stron albo, w braku jej umownego określenia, może zostać wyznaczona w opar-

⁵⁸ V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 517.

⁵⁹ F. Beauchamp, H. Mondoux: *La nature...*, *op. cit.*, s. 39.

⁶⁰ *Ibidem*. Zob. również V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 507.

⁶¹ Art. 2109 ust. 3 C.c.Q.: „Le prix forfaitaire reste le même, bien que des modifications aient été apportées aux conditions d'exécution initialement prévues, à moins que les parties n'en aient convenu autrement”.

⁶² F. Beauchamp, H. Mondoux: *La nature...*, *op. cit.*, s. 39.

⁶³ V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 631.

ciu o wartość wykonanego dzieła lub wartość oddanej usługi albo obliczona w relacji do wartości wynagrodzenia pierwotnie uzgodnionego⁶⁴. Z kolei w braku włączenia do umowy wskazanego zastrzeżenia, należy ją określić jako *contrat à forfait absolu*. Taka kwalifikacja umowy nie przesądza jednak o wyłączeniu możliwości wystąpienia przez wykonawcę dzieła lub usługodawcę z żądaniem wyrównania wysokości wynagrodzenia w związku z wykonanymi zmianami w wykonaniu dzieła lub świadczeniu usługi, których wykonanie zostało pierwotnie przewidziane w umowie, albo do żądania wystąpienia z żądaniem zapłaty wynagrodzenia dodatkowego za wykonanie prac nieobjętych początkowo postanowieniami umowy.

W świetle przepisu art. 2106 C.c.Q. dopuszczalne jest wyznaczenie wysokości wynagrodzenia za wykonane dzieło lub świadczoną usługę w oparciu o zwyczaje albo przepisy prawa. Przy odwołaniu się przez strony do tej podstawy określenia wysokości wynagrodzenia, zawarta przez nie umowa, stosownie do postanowień przepisu art. 1373 ust. 2 C.c.Q.⁶⁵, powinna swoimi postanowieniami objąć wskazanie czynników istotnych dla określenia wynagrodzenia. Możliwe jest również odniesienie się do obowiązujących w określonych środowiskach zawodowych⁶⁶ zwyczajów w zakresie sposobu wynagradzania. W doktrynie zwraca się również uwagę, że określenie wysokości wynagrodzenia powinno nastąpić z uwzględnieniem zasad etyki zawodowej wykonawcy dzieła lub usługodawcy⁶⁷. Kolejny obowiązek wykonawcy lub usługodawcy, związany z ustaleniem wysokości wynagrodzenia, dotyczy doprecyzowania kwestii podatkowych, w szczególności polega na poinformowaniu klienta o tym, czy należne wynagrodzenie obejmuje należności podatkowe, a jeśli tak — na udzieleniu informacji o poszczególnych należnościach podatkowych⁶⁸. Obowiązek wykonawcy dzieła albo usługodawcy obejmujący wskazanie i wyjaśnienie klientowi informacji dotyczącej podstawy i wysokości poszczególnych składników wynagrodzenia wynika z treści przepisu art. 2102 C.c.Q., a zatem stanowi przedkontraktowy obowiązek wskazanych tam podmiotów.

W praktyce, strony umów o dzieło lub o świadczenie usług stosują „model mieszany”, polegający na wyznaczeniu wynagrodzenia przy wykorzystaniu kombinacji dostępnych trybów⁶⁹. Wykorzystanie wspomnianego modelu określenia wynagrodzenia zmierza przede wszystkim do rozłożenia między stronami umowy ciężaru ryzyka związanego z wystąpieniem nieprzewidzianych trudności przy spełnieniu świadczenia, mogących wpływać na wysokość wynagrodzenia.

---

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Zob. przyp. 47.

⁶⁶ V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 522.

⁶⁷ Zob. P. Bourbeau, R. D'Amour: *Les honoraires, la comptabilité et la fiscalité* (w:) *Collection de droit*, vol. I, *Éthique, déontologie et pratique professionnelle*, École du Barreau du Québec 2012, s. 281 i n.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 289 i n.

⁶⁹ Y. Campagnolo, A.-F. Debruche, S. Grammond: *Quebec...*, *op. cit.*, teza 693.

6. REGUŁY DOTYCZĄCE SPEŁNIENIA ŚWIADCZENIA

Wyrażona *expressis verbis* w przepisie art. 2099 C.c.Q.⁷⁰ zasada autonomii wykonawcy dzieła lub usługodawcy w zakresie wyboru sposobu realizacji zamówienia została wcześniej sformułowana przez doktrynę na gruncie Code Civil du Bas Canada⁷¹. W świetle art. 2099 C.c.Q. wykonawca dzieła lub usługodawca mają swobodę wyboru sposobu realizacji zamówienia, która przejawia się w dokonywanym przez nich samodzielnie „sprawowaniu kontroli wykonywanych prac, doborze materiałów i metod służących realizacji zamówienia, wyborze podwykonawców oraz dostawców”⁷². Przyjęto, że wykonawca dzieła lub usługodawca mają „niemal absolutną swobodę w zakresie realizacji zamówienia”⁷³, która jest ograniczana przez przysługujące klientowi, pojmowane ogólnie, prawo do sprawowania nadzoru (*le droit de surveillance général*) nad wykonaniem zamówienia⁷⁴. Wspomniana autonomia wykonawcy dzieła lub usługodawcy, obok drugiej przesłanki uregulowanej w treści przepisu art. 2099 C.c.Q., mianowicie braku istnienia stosunku podporządkowania między wykonawcą dzieła lub usługodawcą a klientem, stanowi podstawowe kryterium odróżnienia umowy o dzieło lub o świadczenie usług od umowy o pracę (art. 2085–2097 C.c.Q.)⁷⁵. W konsekwencji przyjęcia przez ustawodawcę zasady autonomii w zakresie wyboru sposobu realizacji zamówienia, wykonawca dzieła lub usługodawca ponoszą pełną odpowiedzialność za rezultaty wynikające z podjętych przez nich wyborów. O wyłączeniu tej odpowiedzialności nie przesądza brak ingerencji ze strony klienta w trakcie prowadzonych prac albo brak wniesienia przez niego sprzeciwu wobec środków lub metod wykorzystywanych przy realizacji zamówienia⁷⁶.

Z uwagi na fakt, że w świetle regulacji Code civil du Québec co do zasady ani dzieło, ani usługa, będące przedmiotem zamówienia, nie muszą zostać wykonane osobiście przez wykonawcę albo usługodawcę, przyjmuje się, że zasada autonomii wykonawcy dzieła lub usługodawcy w zakresie wyboru sposobu realizacji zamówienia jest powiązana z możliwością powierzenia wykonania dzieła lub usługi podwykonawcy. Prawo do przekazania wykonania dzieła lub usługi osobom trzecim

⁷⁰ Art. 2099 C.c.Q.: „L’entrepreneur ou le prestataire de services a le libre choix des moyens d’exécution du contrat et il n’existe entre lui et le client aucun lien de subordination quant à son exécution”.

⁷¹ B.P. Quinn: *L’autonomie...*, *op. cit.*, s. 46 i n.

⁷² *Ibidem*, s. 45.

⁷³ F. Beauchamp, H. Mondoux: *La nature...*, *op. cit.*, s. 25: „En effet, il est admis depuis longtemps que la nature de la prestation suppose que l’entrepreneur ou le prestataire de service a, par rapport au client, une indépendance quasi absolue dans la manière dont s’exécute le contrat”.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ Zob. szerzej L. Deshaies, J. Gervais: *Contrat de travail...*, *op. cit.*, s. 112; J. Deslauriers: *Vente...*, *op. cit.*, s. 577. Cyt. za: A. Létourneau: *Le contrat...*, *op. cit.*, s. 9, przyp. 24; V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 213. Zob. również B.P. Quinn: *L’autonomie...*, *op. cit.*, s. 47 i n., który analizuje funkcjonowanie zasad autonomii oraz braku podporządkowania na gruncie orzecznictwa sądowego w dobie obowiązywania Code Civil du Bas Canada.

⁷⁶ V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 233.

wynika bezpośrednio z treści przepisu art. 2101 C.c.Q.⁷⁷ Zakres swobody wykonawcy lub usługodawcy w odniesieniu do skorzystania z tego prawa został w omawianej regulacji ograniczony — powierzenie wykonania dzieła lub usługi osobie trzeciej jest dopuszczalne, o ile umowa nie została zawarta *intuitu personae* albo o ile charakter umowy się temu nie sprzeciwia⁷⁸. Realizacja zamówienia przez podwykonawcę odbywa się pod nadzorem i na odpowiedzialność wykonawcy dzieła albo usługodawcy (art. 2101 *in fine* C.c.Q.).

Z kolei przepis art. 2100 ust. 1 C.c.Q.⁷⁹ nakłada na wykonawcę dzieła lub usługodawcę obowiązek o charakterze generalnym, do działania w najlepszym interesie swoich klientów, z rozwagą (*prudence*) i starannością (*diligence*). Dodatkowo ustawodawca nakłada na wskazane podmioty obowiązek działania zgodnie z przyjętą praktyką i zasadami sztuki oraz, w razie potrzeby, do zapewnienia, że wykonywane dzieło lub świadczona usługa są zgodne z umową.

7. PRAWO DO JEDNOSTRONNEGO ROZWIĄZANIA UMOWY

Code civil du Québec przyznaje obydwu stronom umowy o dzieło lub o świadczenie usług prawo do jej jednostronnego rozwiązania, przy czym możliwość skorzystania z tego prawa przez wykonawcę lub usługodawcę została przez ustawodawcę poważnie ograniczona, o czym będzie mowa w dalszej części opracowania. Prawo do jednostronnego rozwiązania umowy nie stanowi legislacyjnego *novum* — w ograniczonym zakresie przewidywał je Code Civil du Bas Canada, przyznając je klientowi wyłącznie w przypadku zawarcia umowy o roboty budowlane (art. 1691 C.C.B.C.)⁸⁰. Natomiast na gruncie obowiązującej regulacji, klientowi, w świetle przepisu art. 2125 C.c.Q.⁸¹, prawo to przysługuje zarówno wówczas, gdy jest stroną umowy o dzieło, jak i umowy o świadczenie usług. Prawo do jednostronnego rozwiązania umowy stanowi instytucję wyjątkową z punktu widzenia zasady *pacta sunt servanda*. Wśród przyczyn przyznania klientowi tego prawa upatruje się potrzebę

---

⁷⁷ Art. 2101 C.c.Q.: „À moins que le contrat n’ait été conclu en considération de ses qualités personnelles ou que cela ne soit incompatible avec la nature même du contrat, l’entrepreneur ou le prestataire de services peut s’adjoindre un tiers pour l’exécuter; il conserve néanmoins la direction et la responsabilité de l’exécution”.

⁷⁸ F. Beauchamp, H. Mondoux: *La nature...*, *op. cit.*, s. 33.

⁷⁹ Art. 2100 ust. 1 C.c.Q.: „L’entrepreneur et le prestataire de services sont tenus d’agir au mieux des intérêts de leur client, avec prudence et diligence. Ils sont aussi tenus, suivant la nature de l’ouvrage à réaliser ou du service à fournir, d’agir conformément aux usages et règles de leur art, et de s’assurer, le cas échéant, que l’ouvrage réalisé ou le service fourni est conforme au contrat”.

⁸⁰ Art. 1591 C.C.B.C.: „Le maître peut résilier, par sa seule volonté, le marché à forfait pour la construction d’un édifice ou autre ouvrage, quoique l’ouvrage soit déjà commencé, en dédommageant l’entrepreneur de ses dépenses actuelles et de ses travaux et lui payant des dommages-intérêts suivant les circonstances”. Zob. na ten temat T.R. Houle: *La résiliation du contrat d’entreprise à forfait*, *Le Cahiers de Droit* 1975, vol. 16, nr 1, s. 165 i n.

⁸¹ Art. 2125 C.c.Q.: „Le client peut, unilatéralement, résilier le contrat, quoique la réalisation de l’ouvrage ou la prestation du service ait déjà été entreprise”.

ochrony jego uzasadnionych oczekiwań, a także konieczność uwzględnienia zmieniających się warunków rynkowych, jak choćby pogorszenie sytuacji ekonomicznej czy zmniejszenie użyteczności dzieła lub usługi w ocenie klienta⁸². Ze wskazanych przyczyn skorzystanie przez klienta z prawa do jednostronnego rozwiązania umowy jest dopuszczalne na każdym etapie jej realizacji⁸³, a nadto nie wymaga podania przez niego przyczyny⁸⁴. W konsekwencji klientowi przysługuje prawo do jednostronnego rozwiązania umowy także wtedy, gdy stanie w obliczu trudności finansowych, czy też w razie znaczącego pogorszenia sytuacji ekonomicznej, nawet jeśli nie ma żadnych zastrzeżeń odnośnie do pracy wykonywanej przez wykonawcę dzieła albo usługodawcę⁸⁵. Owo pogorszenie sytuacji ekonomicznej, obok utraty zaufania do wykonawcy albo usługodawcy⁸⁶, znajduje się wśród najczęściej podawanych w literaturze przyczyn przyznania klientowi prawa do jednostronnego rozwiązania umowy o dzieło lub o świadczenie usług⁸⁷. Z powyższych uwag wynika, że wolą ustawodawcy prawo klienta do jednostronnego rozwiązania umowy zostało ujęte szeroko, co z kolei spowodowało, że w doktrynie rozważa się je w kategorii „szczególnego przywileju klienta”⁸⁸. Niemniej możliwość skorzystania przez klienta z tego prawa podlega określonym ograniczeniom. Analiza orzecznictwa wskazuje na dwa podstawowe ograniczenia, mianowicie: nadużycie przez klienta prawa do jednostronnego rozwiązania umowy (*l’utilisation abusive de la résiliation unilatérale*)⁸⁹ oraz rozwiązanie umowy dokonane z naruszeniem zasad dobrej wiary⁹⁰. Należy nadmienić, że stanowiące wyjątek od reguły wyrażonej w przepisie art. 1439 C.c.Q.⁹¹ prawo do jednostronnego rozwiązania umowy przyznał ustawodawca wyłącznie stronom umowy o pracę⁹² oraz umowy o dzieło i o świadczenie usług, nie przewidując go w regulacji C.c.Q. poświęconej pozostałym umowom

⁸² V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 1386.

⁸³ Y. Campagnolo, A.–F. Debruche, S. Grammond: *Quebec...*, *op. cit.*, teza 706.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ Niemniej, sądy, rozstrzygając spory wynikłe na kanwie oceny zasadności skorzystania przez klienta z prawa do jednostronnego rozwiązania umowy, biorą pod uwagę okoliczności rozwiązania, kontekst, w którym miało ono miejsce, oraz powody, które doprowadziły klienta do podjęcia decyzji o rozwiązaniu umowy. Zob. Ch.J. Brossard: *La résiliation unilatérale de l’article 2125 C.c.Q.: un droit incontestable ou un privilège limité?* (w:) *Développements récents en droit de la construction*, Barreau du Québec 2011, s. 108.

⁸⁶ Ch.J. Brossard: *La résiliation...*, *op. cit.*, s. 89.

⁸⁷ V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 1386.

⁸⁸ Ch.J. Brossard: *La résiliation...*, *op. cit.*, *passim*; V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 1387.

⁸⁹ F. Beauchamp, H. Mondoux: *La nature...*, *op. cit.*, s. 54.

⁹⁰ Przez pojęcie nadużycia prawa do jednostronnego rozwiązania umowy przyjęto rozumieć rozwiązanie przez klienta umowy przy wskazaniu nieprawdziwych lub nieuzasadnionych przyczyn skorzystania z tego prawa albo prowadzące do niezgodnego z prawem celu. Zob. szerzej Ch.J. Brossard: *La résiliation...*, *op. cit.*, s. 108; S. Côté, D. Tournier: *De l’évaluation des dommages suivant la résiliation des contrats de service et les contraventions à la Loi sur la concurrence* (w:) *Les dommages en matière civile et commerciale*, Barreau du Québec 2006, s. 85.

⁹¹ Art. 1439 C.c.Q.: „Le contrat ne peut être résolu, résilié, modifié ou révoqué que pour les causes reconnues par la loi ou de l’accord des parties”.

⁹² Dopuszczalność skorzystania z prawa do jednostronnego rozwiązania umowy o pracę została przez ustawodawcę ograniczona przez wprowadzenie przesłanki „ważnych powodów”. Zob. art. 2094 C.c.Q.: „Une partie peut, pour un motif sérieux, résilier unilatéralement et sans préavis le contrat de travail”.

nazwanym. W związku z powyższym w doktrynie podkreśla się, że w celu umożliwienia stronom skorzystania z tego prawa, fundamentalne znaczenie ma przeprowadzenie prawidłowej kwalifikacji zawartej umowy⁹³.

Wynikające z przepisu art. 2124 C.c.Q. prawo do jednostronnego rozwiązania umowy przez klienta może zostać przez strony wyłączone przez późniejsze porozumienie, a wyjątkowo również może nastąpić przez włączenie odpowiedniego postanowienia do umowy o dzieło lub o świadczenie usług⁹⁴. Wskazuje się jednak, że wyłączenia tego środka nie wolno domniemywać, w każdym przypadku powinno zostać dokonane wyraźnie i w sposób niebudzący wątpliwości⁹⁵.

Prawo do jednostronnego rozwiązania umowy przyznał ustawodawca również wykonawcy dzieła lub usługodawcy (art. 2126 ust. 1 C.c.Q.)⁹⁶, niemniej możliwość skorzystania z niego przez wskazane podmioty została w istotny sposób ograniczona. Przede wszystkim, po stronie wykonawcy lub usługodawcy powinien wystąpić „ważny powód” (*un motif sérieux*) uzasadniający rozwiązanie umowy. Jest kwestią oczywistą, że ostateczna ocena zasadności rozwiązania przez wykonawcę dzieła lub usługodawcę umowy na tej podstawie należeć będzie do sądu. Pomocne mogą okazać się komentarze doktryny, w świetle których „przepis art. 2126 C.c.Q. powinien otrzymać wąską interpretację, tak, aby nie dopuścić do rozwiązania umowy przez wykonawcę dzieła albo usługodawcę z przyczyn subiektywnych oraz specyficznych ze względu na nich”⁹⁷. Dodatkową przesłanką jednostronnego rozwiązania umowy przez wykonawcę dzieła lub usługodawcę jest skorzystanie z tego prawa w „odpowiednim czasie” (art. 2126 ust. 1 *in principio* C.c.Q.), co interpretuje się w ten sposób, że powinno nastąpić w momencie dogodnym dla klienta⁹⁸. Wskazuje się, że redakcja art. 2126 C.c.Q. ma służyć realizacji celu nadrzędnego w postaci ochrony interesów klienta⁹⁹, stąd obowiązek naprawienia wszelkich szkód, które poniósł klient wskutek jednostronnego rozwiązania umowy przez wykonawcę lub usługodawcę, dokonanego z ważnego powodu, lecz w nieodpowiednim czasie (art. 2126 ust. 1 *in fine* C.c.Q.). Realizacji celu w postaci ochrony interesów klienta ma służyć również obowiązek wykonawcy dzieła albo usługodawcy narzucony przez przepis art. 2126 ust. 2 C.c.Q., zgodnie z którym wykonawca lub usługodawca korzystający z prawa jednostronnego rozwiązania umowy powinni bez zwłoki podjąć wszelkie konieczne działania zmierzające do zapobieżenia powstaniu strat po stronie

---

⁹³ S. Côté, D. Tournier: *De l'évaluation...*, *op. cit.*, s. 73; V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 1386.

⁹⁴ V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 1414.

⁹⁵ F. Beauchamp, H. Mondoux: *La nature...*, *op. cit.*, s. 53.

⁹⁶ Art. 2126 ust. 1 C.c.Q.: „L'entrepreneur ou le prestataire de services ne peut résilier unilatéralement le contrat que pour un motif sérieux et, même alors, il ne peut le faire à contretemps; autrement, il est tenu de réparer le préjudice causé au client par cette résiliation”.

⁹⁷ V. Karim: *Contrats...*, *op. cit.*, teza 1441.

⁹⁸ *Ibidem*, teza 1443.

⁹⁹ F. Beauchamp, H. Mondoux: *La nature...*, *op. cit.*, s. 54.

klienta¹⁰⁰. W przeciwnym wypadku ponoszą odpowiedzialność za wszelkie straty, których powstaniu powinni byli zapobiec¹⁰¹.

8. PODSUMOWANIE

Regulacja Code civil du Québec w zakresie umowy o świadczenie usług jest szczątkowa. Przyczyna takiego stanu rzeczy tkwi, jak się wydaje, w przyjęciu koncepcji połączenia regulacji poświęconych umowie o dzieło i umowie o świadczenie usług w jednym rozdziale. Podobieństwa między wskazanymi typami umów bezspornie istnieją, niemniej zastosowana w C.c.Q. „fuzja koncepcyjna umowy świadczenia usług i umowy o dzieło”¹⁰² przyniosła rezultat w postaci marginalizacji regulacji odnoszącej się wyłącznie do umowy o świadczenie usług. Kolejna wada przyjętego rozwiązania, spotęgowana dodatkowo brakiem definicji legalnej pojęcia usługi, wiąże się z trudnościami z zakwalifikowaniem określonej umowy jako umowy o świadczenie usług¹⁰³. W doktrynie wielokrotnie krytykowano przyjęte w C.c.Q. rozwiązanie legislacyjne, które nie pozwala na przeprowadzenie „wyraźnej linii demarkacyjnej między umową o świadczenie usług a pozostałymi umowami”¹⁰⁴, a w konsekwencji pozostawia wyłącznie orzecznictwu zasadniczą kwestię sprecyzowania praw i obowiązków stron, jak również przeprowadzenia oceny odpowiedzialności stron w przypadku naruszenia zobowiązania.

KAROLINA WYRWIŃSKA

REGULATION OF A CONTRACT FOR SERVICES IN THE LIGHT OF CODE CIVIL DU QUÉBEC

S u m m a r y

The subject matter of the article is a contract for services in the context of regulation contained in the Code civil du Québec of 1991, including normalization of services performance included in (having nowadays only a historical virtue) Code civil du Bas

¹⁰⁰ Y. Campagnolo, A.-F. Debruche, S. Grammond: *Quebec...*, *op. cit.*, teza 707; A. Létourneau: *Le contrat...*, *op. cit.*, s. 24.

¹⁰¹ Zob. Gaudreau c. Legault, 2010 QCCQ 10357; <http://canlii.ca/t/2dn6m>.

¹⁰² P. Legrand jr.: *Consolidation...*, *op. cit.*, s. 886.

¹⁰³ Zob. pkt 3: „Umowa o dzieło i umowa o świadczenie usług w C.c.Q. — definicja” wraz ze wskazaną tam literaturą.

¹⁰⁴ P. Fréchette: *La qualification des contrats: aspects pratiques*, *op. cit.*, s. 418 i n.

Canada of 1866. The regulation C.c.Q. devoted to the contract in question is presented, including a structure of obligations accepted by a legislator in Code civil du Québec, and in comparison to a specific task contract, as both contracts are defined in one article (2098 C.c.Q.). Assumptions accepted by the legislator concerning regulation of both contracts (the specific task contract and contract for services) have been criticized, first and foremost on account of the fact that such a regulation is not explicit, which results in several problems of theoretical and practical nature.

In the second part of article, regulation of the contract for services is analyzed, including pre-contractual and contractual disclosure requirements, obligations of a service provider, obligation of a customer to pay remuneration and methods for fixing its amount, and subsequently the particular rules of fulfilling an obligation (a service) and a right of either party to terminate the agreement.